

MIKLÓS ÁGNES KATA

HOGYAN (NE) OLVASSUNK KRIMIT

*MÁK első (lopott) axiómája:
Mindenki jó valamire – ha másra nem,
elrettentő példának.*

■ A huszadik század húszas-harmincas éveiben, abban az időszakban, amelyet (meglehetősen joggal) a *mystery novel* aranykorának tekintenek, Ronald Knox lelkész és krimiíró vette a fáradságot, hogy megfogalmazza a detektívregények és detektívregény-írók tízparancsolatát.

1. Az elkövetőnek már a történet korai szakaszában meg kell jelennie, de nem lehet olyan szereplő, akinek a gondolatait ismerheti az olvasó.

2. A megoldásban semmiféle természetfölötti vagy más ismeretlen eredetű segítség nem használható.

3. Legfeljebb egy titkos szoba vagy folyosó engedélyezett.

4. Semmilyen eddigelé felfedezetlen mérreg vagy eszköz nem használható – sem pedig olyan, mely a történet végén hosszadalmas tudományos magyarázatot igényel.

5. A történetben nem szerepelhet kínai.

6. A detektívet nem segítheti a megoldásban váratlan esemény, sem pedig végül igazolást nyerrő, ámde megmagyarázhatatlan intuíció.

7. A detektív nem lehet azonos az elkövetővel.

8. A detektívnek minden olyan felfedezéséről be kell számolnia, mely a bűncselekmény megoldásához vezethet.

9. A detektív segítője/buta barátja („Watsonja”) nem titkolhatja el az olvasó előtt a gondolatait; ezenkívül kissé, de épp csak kissé ostobábbnak kell lennie az olvasónál.

**Mihelyt kinyitottuk
életünk első krimijét,
és az első fejezethez
lapoztunk, már része
lettünk annak az
elvárási és döntési
rendszernek, ami egy
adott krimi jó vagy
rossz voltáról határoz.**

10. Ikrek vagy hasonmások nem szerepelhetnek a történetben, hacsak erre nem esik utalás a sztori kezdeti szakaszában.¹

Egyszer régen már emlegettem Knox 1929-es tízparancsolatát. „Mint általában, mire elkészítették a szabályrendszer, az semmissé és érvénytelenné vált. [...] Kétségkívül volt oka a klasszikus forma kanonizálására tett kísérleteknek – a ponyvaregényeket író kontárok ellen, a detektívregény műfajának védelmében jelentek meg, akárcsak a krimiírókat céhekbe és klubokba tömörítő kezdeményezések. Viszont, szokás szerint, sikerült kiönteni a fürdővízzel a gyereket is. Amennyiben elfogadjuk Knox tiszteletes tízparancsolatát, és csak véges számú, már a történet elején bemutatott gyanúsított közül választhatunk, nem számít kriminek (a – hangsúlyozom – *klasszikus* detektívregények közül sem) a *hard-boiled* amerikai detektívregény (Dashiel Hammett, Raymond Chandler) vagy a hivatásos bűnüldözőkről szóló *roman policier* (Georges Simenon, Ed McBain); az irracionális, intuitív elem kizárása miatt pedig nem vehetnénk figyelembe Ellery Queent és G. K. Chestertont.”²

Fiatalság, vakság, áradó optimizmus, nagyképűség. Hja. Vidáman rámutattam ugyan, hogy miért és miben téved Knox tiszteletes (például nem lát előre évtizedekkel későbbi fejleményekre – nem szép tőle, ugye). Diadalmasan az orra alá dörgöltem azt is, hogy E. D. Biggers sokra becsült Charlie Chan-történeteiben *maga a detektív is kínai*, de figyelmen kívül hagytam egy ezeknél sokkal-sokkal fontosabb kérdést.

A Knox tiszteletes fürdővizével együtt kiöntött gyerek ugyanis nem a krimi (az úgyis visszakúszik az ablakon vagy a küszöb alatt), nem a krimiszerző, hanem maga az olvasó. Nem a detektívregényekről szól ez a szabálykupac, még csak nem is azok íróiról, hanem arra ad szigorúan követendő utasítást, hogy *mit* értékeljünk, *miként* olvassuk, *hogyan* viszonyuljunk hozzá. Az ideális olvasót határozza meg, nem az ideális detektívregényt vagy az ideális szerzőt. És épp itt van a kutya elásva.

Knox tiszteletes elvileg pusztán csak az olvasók érdekében szólalt fel: megpróbálta ellehetetleníteni és neveltségessé tenni azokat az írókat, akik csak a krimik legeslegolcsóbb megoldásaira akartak támaszkodni (kimutathatatlan mérgek, megmagyarázhatatlan intuitív pillanatok, titkos szobák és folyosók halomszám, ikrek és hasonmások által biztosított alibik, na meg persze az örök jolly joker, a gyanús sárga idegen, aki selypít és Fu Manchu-szakállra van, ezenfelül ópiumbarlangot üzemeltet az East End dokkjáiban, és orosz hercegnők gyémánt nyakékeit lopatja el megzsarolt at-tasékkal). A cél nemes volt, az eredmény kiszámítható. A detektívregények szerzői közül a bizonytalanabbak megszívlelték a tanácsot, és soha többé nem mertek ikreket szerepeltetni vagy eltitkolni a detektív gondolatait, a bátrabbak viszont (akik amúgy nem azonosak a jobbakkal – sose azonosak azokkal teljesen és maradéktalanul, sose) továbbra is azt írtak, amit akartak, és magasról tojtak Knox tiszteletes szabályrendszerére. A huzavona eredményeként azonban épp az olvasók kerültek bele egy olyan dobozba, ahonnan roppant nehéz kijutni. A kódex megadta nekünk a támpontokat, hogy miként szabályos és gömbölyű a krimik világa, mi meg elhittük neki, és nem gondoltunk azzal, vajon miért van, hogy esetleg halálra untuk magunkat egy olyan regény olvasása közben, mely amúgy száz százalékgig megfelel a Knox tiszteletes által összeállított tízparancsolatnak.

Az sajnos nem ellenérv, hogy „de hát én nem is tudtam, hogy létezik egy ilyen tízparancsolat, hogyan befolyásolhatott volna az olvasásban”. A krimikódexek nem ismerete nem akadályozta annak, hogy egy adott elváráshorizontból közelítsünk egy meghatározott krimihez, márpedig az elvárásaink óhatatlanul is a „whodunit”-narratívákhoz és a deduktív detektívi gondolkodáshoz kötődnek, akár akarjuk, akár nem. Eleve: ezeknek a regényeknek volt a legtöbb esélye, hogy a kezünkbe kerülhessenek. Nem lehet persze mindent Knox tiszteletesre kenni – a fő ok inkább abban a krimitörténetileg jelentős időszakban kereshető, amely kitermelte a híres tízparan-

csolatot, és amelynek művei azóta sem veszítettek népszerűségükből. Még a jelenkor magyar könyvkiadóinak dolgozói számára is valószínűleg egy Agatha Christie-krimi volt az első detektívregény, amit kézbe vettek, és később feltehetőleg ők is a szerző anyukáját emlegették *Az Ackroyd-gyilkosság* olvastán. Tíz-húsz év múlva persze már lehet, hogy más lesz a helyzet – ne feledjük azonban, hogy a *Harry Potter és a bölcsek köve* krimiszála szintén a klasszikus „whodunit” elvei szerint építkezik. J. K. Rowling is az angolszász krimi fénykorának regényein nőtt fel.

Nemcsak azt kell viszont figyelembe vennünk az elvárások okainak keresésekor, hogy mindaz, ami a kezünkbe kerül vagy kezünkbe kerülhet, számos külső szűrőn halad keresztül, de azt is, hogy magunknak is döntenünk kell: mi az, amit végül kézbe veszünk és olvasni kezdünk. A lektorok, szerkesztők, kiadók, könyvüregházak, könyvtárak éppen a mi elvárásainkat próbálják (jól-rosszul) kielégíteni mindazzal, ami végül a polcokról a kosarunkba kerül. Mihelyt kinyitottuk életünk első krimijét, és az első fejezethez lapoztunk, már része lettünk annak az elvárási és döntési rendszernek, ami egy adott krimi jó vagy rossz voltáról határoz. Sőt valójában már arra sincs konkrét szükségünk, hogy kinyissunk egy krimit ehhez: a most felnövekvő nemzedékek akár a fürdetés előtti legózás közben is megismerhetik (mintegy véletlenül) a leginkább klasszikusnak számító struktúrákat, narratívákat és detektívi attitűdöket bármelyik sorozatos „whodunit”-ből.

És egyúttal, bizony, része lettünk annak az elvárási rendszernek is, ami *az olvasó* jó vagy rossz voltáról határoz. A detektívtörténeteknek éppúgy létezik kanonizálási folyamata és ennek révén kialakult kánonja, mint bármilyen más irodalmi műtípusnak. Mivel lektúrról van szó, kétségkívül kisebb hangsúlyt kap ugyan ebben az akadémiai szféra és a kanonizált-kanonizáló kritikai műhelyek szava – a krimik esetében inkább *kanonizálódási*, mintsem kanonizálási folyamatról beszélhetünk. Ez pedig még nagyobb jelentőségűvé teszi az olvasók felelősségét. (Lehet vitatkozni arról, létezik-e egyáltalán kanonizálódási folyamat a krimik esetében, de próbálják ki majd egyszer: közölgjék egy, hogy úgy mondjuk, „igényes lektűröket is értékelő közegben”, hogy egyszerűen képtelenek Raymond Chandler-t vagy skandináv krimi-t olvasni.)

A jó olvasó felhúzza az orrát az olcsó megoldásokon, a jó olvasó valamicskével kevésbé ostoba, mint a detektív „Watsonja”. Jó olvasók akarunk lenni, és vajmi ritkán toppantunk a pici lábunkkal, hogy „de az nekem azért is/azért se tetszik”. Krimiolvasás közben úgy fogadjuk el a dedukció mindenhatóságát, úgy szokjuk meg a lezárt nyomozás iránti igényt, mint gyerekkorunkban a reggeli fogmosást. Már nem emlékszünk rá, mikor és hogyan kezdtük el, nem tudjuk felidézni azt az időszakot sem, amikor még furcsa és különös tevékenységnek tűnt – felnőttként már automatikusan nyúlunk reggel a fürdőszobában a fogkefe után. Többé-kevésbé így vagyunk a detektívregényekkel is: automatikusan nyúlunk utánuk, meghatározott célra használjuk azokat, és éppoly döbbenet nézünk, ha az elvárásainkkal homlokegyenesen szembemegy az adott mű, mintha a fogmosópohárban egy szalamandrárt találtunk volna a fogkefénk helyett.

Nem azért használtam az előző bekezdésekben többes szám első személyt, hogy elegánsabban fogalmazzam meg a mondanivalómat. Én, aki a krimiről írok, magam is olvasó vagyok, még ha valamicskével nagyképűbb és „megaszondósabb” is. Éppúgy kötnek a szabályok, éppúgy „hülye barát”-ként emlegetem a Watsonokat és Hastingseket, éppúgy jó olvasó akarok lenni, mint bárki más. Ezt pedig, hogy magam is olvasó vagyok, nem akarom szem elől téveszteni.

Nem mintha olyan könnyű lenne szem elől tévesztenem. Huszonöt éve olvasok krimiket, negyed évszázad, ötven félv, száz évszak óta. Ez, ismerjük el, marha sok. Több ezer rejtély, legalább háromszor annyi hulla, több mint száz nyomozófigura. Rendőrök, titkosügynökök, hivatásos és tanácsadó és műkedvelő detektívek, szerze-

tesek, katonák, kereszties lovagok, krimiírók, költők, vámpírok, magánnyomozók, vénkisasszonyok... Köznyelvileg szólva épp csak akasztott ember nem volt köztük, azazhogy, hoppá, mégis.

Kilenc éve írok krimikről. Ez szintén marha sok, ha figyelembe vesszük, hogy ez idő alatt hányszor ültem rá a kezemre, hányszor vágtam a számra, és hányszor kellett elharapnom a nyelvem, mielőtt kikotyogtam volna olyasmiket az éppen tárgyalt műről, amikkel elveszem a potenciális olvasók kedvét attól, hogy megszerezzék és elolvassák a regényt, amelyről éppen beszélek. Mennyivel könnyebb dolgom lett volna, ha már mindenki olvasta volna azokat a regényeket. Összeültünk volna a könyvtárszobában, Lady Ezmegaz teáért csenget, mi pedig értőn bólogatva összekacsintunk az uborkás szendvicsek fölött, hogy jaja, az például egy kifejezetten ügyes húzás volt a szerzőtől. Te is akkor kezdtél gyanakodni Mr. Thompsonra, amikor észrevetted, hogy a cipője ráncaiban megült a fehér festék, pedig húsz éve tolószékkal közlekedik?...

A kilenc év alatt krimiolvasóként én bizony igenis Mr. Thompson cipőjéről szerettem volna beszélgetni másokkal, elpletykálni ezt-azt, megosztani azt a jóleső izgalmat, amit a fehér ráncok látványának „ahá”-élménye eredményez. Túl sokáig fogtam vissza magam, úgyhogy a következő oldalakon a Mr. Thompsonok cipői is előkerülnek majd itt-ott, de legalábbis cipők, Mr. Thompsonok és fehér ráncok, és aki nem akarja, hogy esetleg elvegyem a jövőbeli mulatságát, az *most* hagyja abba az olvasást.

Elnézést. Köszönöm.

*MÁK második (lopott) axiómája:
Szabályokra szükség van, amindenit.*

A krimikódexek kora már lejárt, de a hatásuktól máig sem tudunk szabadulni. Én például itt most szegény Knox tiszteletes tízparancsolatába kötök bele, holott nagyon is jól tudom, hogy inkább a korrál kéne kötözködnöm, amely kitermelte. (Még mit nem, belekötni a *mystery novel* aranykorába! Ez olyan lenne, mint letagadni az első szerelmemet.) Valójában már csak azért sem köthetnék bele, mert jól tudom: tökéletes krimikódex nincsen. Éppúgy nincs, mint ahogy nincs tökéletes *Cseresznyés-kert*-előadás, tökéletes épület, szobor, festmény, regény, szonett. Nem is várhatjuk el, hogy legyen ilyen. A tökéletesség vagy legalábbis a tökéletesség felé törekvés iránti igény viszont óhatatlanul kitermeli a tetszikeket és nemtetszikeket, ezeken keresztül pedig a rajongókat és a kritikusokat is.

A rajongó szemében a kritikus gyakran csak afféle irigy izéke, aki képtelen a magas szintű alkotói vagy előadói munkára. Ezért köt bele fűbe-fába, ezért akadémizál, ezért követelőzik: saját fontosságára akarja csupán felhívni a figyelmet, feltűnési viselkedését elégíti ki, a nála jobbak hátán próbál felkapaszkodni az örökkévalóságba. A kritikus szemében a rajongó viszont gyakran csak afféle reflektálatlan és naiv lélek, akit könnyedén meg lehet vezetni, aki olcsó megoldásokra bukik, akinek elég belengetni néhány olcsó bizsut (legyen az holtig tartó szerelem, gyönyörű nők és férfiak, világméretű összeesküvések, Az Egyetlen Nagy Titkos Igazság vagy akár patakvér és belek).

A krimi rajongói és kritikusai viszonyában is ugyanezek az elképzelések és párbeszédjek jelennek meg, és ez kivédhetetlen: a krimi is alkotómunka eredménye, és így bizony tökéletes krimi éppúgy nem létezik, mint tökéletes *Cseresznyés-kert*-előadás. Igaz, hogy nagyrészt az elvárásaink pancsolnak bele egy újonnan olvasott mű értékelési folyamatába, de ez is kivédhetetlen: csak az ismereteinkre, a tapasztalatainkra és az ezekből származó elvárásainkra tudunk támaszkodni, másunk nincs.

A rajongók és kritikusok asszója, sajnos, általában túlságosan is sematikus utat jár be: a pengeváltás egy adott pillanatában óhatatlanul megjelenik érvpótlékként a „Nem értem, miért kötsz bele, te még ilyet se tudnál”, erre meg persze olyan ellenérvpótlékek érkeznek válaszul, mint „Attól, hogy nem tojok tojást, még tutira felismerem, melyik a záp”. És innen már nincs tovább hová.

Nem állítom, hogy Knox tiszteletes tízparancsolata záptojás volt, de azt igen, hogy nem a megfelelő fészekbe rakta. Úgy adott előírásokat az olvasók számára, hogy mindezt a krimiírók számára adott előírásokba bújttatta. Igen, tudom, könnyű ezt mondanom, csak afféle irigy izéke vagyok. Hát akkor most zárjuk le ezt a dilemmát, vagy legalábbis tegyünk mögé pontosvesszőt: nézzük meg, a klasszikusnak tekinthető krimik olvasása tekintetében tudok-e legalább olyan jó tojást tojni, mint Knox tiszteletes.

Arra persze nekem sincs garanciám, hogy a megfelelő fészekbe teszem.

A krimiolvasók tízparancsolata

1. A krimi olvasásának nincs szüksége indoklásra. A félbehagyásának sem.

■ Amióta léteznek detektívtörténetek, mindegyik korszakban volt néhány olyan szerzői életmű vagy irányzat, amelyeket még a kizárólag szépirodalommal foglalkozó kritikusok is hajlandók voltak komolyan venni. A *l'art pour l'art* krimiolvasás viszont talán még ma is indoklásra szorul.

Persze minél komplexebb műről van szó, annál könnyebb ilyesfajta indoklásokat találni, de tudják mit, toll a kritikusok fülébe. (Az enyémbe is, igen.) A krimiolvasás igenis *l'art pour l'art* játék, eszképzimus, szórakozás; éppúgy, mint a keresztretjvényfejtés vagy a sudoku. A krimikből tanulhatunk ugyan logikáról, emberi viselkedésről, máshonnanokról és más mikorokról, de ez csak a krimiolvasás indoklásához szükséges, a krimiolvasáshoz magához nem.

Ha egy krimi nem köt le, nem szórakoztat, nem kínál fel megoldandó rejtélyt, vagyis köznapian fogalmazva nem olvastatja magát, nyugodtan félre lehet dobni. Az, hogy én képtelen vagyok erre, bármilyen unalmas, vontatott, logikátlan, közhelyes, nyögvenyelős történetről is lenne szó – nos az az én saját szociális problémám. A krimi olvasását abbahagyni sem kell indoklás.

Az olvasóknak hatalma van, még ha csak abban nyilvánul is meg ez, hogy mit csinálnak a művekkel.

2. A krimi: fikció. Fogadjuk el.

■ Vannak persze olyasmik is, amiket nem tehetünk meg a művekkel: például elfeledkezni arról, hogy fikciót olvasunk. Hiába, hogy a fikció olvasásának ez az első szabálya: sosem lehet elégszer elmondani.

A krimi legfeljebb igaz, de nem valódi. A valóságban nincsenek 555-tel kezdődő telefonszámok és végtelenségig nagyítható-pucolható fényképek, egy attasétól pedig több eséllyel lopják el a pénztárcáját, mint az államtitkok papírjait. A valóságban nem lehet ránézésre megkülönböztetni kilencvenötféle pipadohány hamuját, és értelmiségi háztartásokban is előfordulnak tintapacákat potyogtató, rosszul fogó totlak. A valóságban a szuperbűnözők sem olyan okosak. Nem is a világalomra hajtának, hanem pénzre, és a céljuk nem az, hogy végérvényesen hülyét csináljanak a detektívől, vagy kapjanak egy bögrét „Te vagy a bűn Napóleonja” felirattal, hanem egy sziget a Karib-tengeren, esetleg emellé igazán drága prostik és kútlánc vastag aranyfukszik is. Nem érdemes a valóságot a krimiolvasó szemével nézni.

Amennyiben viszont a valóságot keressük a krimikben, szintén hibát követünk el. Egy detektívtörténet olyan, önmagában érvényes univerzum, amelynek ugyan a

valóság elemeiből kell építkeznie, de egyesegyedül a szerző dönthet arról, hogy ezeket az elemeket milyen kombinációban és jelentőséggel használja fel.

Egy krimi kézbevételel mintegy felelősséget vállalunk arra, hogy olvasás közben ennek az univerzumnak a szabályait tartjuk érvényesnek, de nem vesszük át ezeket a szabályokat a saját univerzumunkra.

3. A krimiolvasás: játszma. Nem is kell többnek lennie – de kevesebbnek sem.

■ A krimiíró elsődleges feladata: átejtetni az olvasót. A krimiolvasó elsődleges feladata: nem hagyni magát átejtetni.

Az eszközeink mindenesetre megvannak hozzá. Hogy a legegyszerűbb, sőt szinte nevetségesen egyszerű példával kezdjem: maga a detektívregény behatárolt szövege és annak mérete is segítségünkre lehet ebben. Hiába történt meg pikk-pakk a Nagy Leleplezés, ha még szemmel látható módon hátravan ötvenoldalmi a regényből...

Az író előnye persze tagadhatatlan. Ő az, aki tisztában van a komplett cselekménnyel, a rejtéllyel, az elkövetővel – mégis, az olvasó csak mérsékeltlen van hátrányban. Egyrészt azok a krimik, amelyek a kezünkbe juthatnak, eleve számos szűrőn mennek keresztül: tesztolvasók, szerkesztők, lektorok bábáskodnak körülöttük. Csak a publikálatlan kezdők tévhitte, hogy egy regénynek nincs szüksége szerkesztésre. Ezeket vagy ehhez hasonló szűrőkön helyel-közzel még a saját kiadású művek is átmennek, mert (és ez a másrészt) minden krimiszerző krimiolvasóként kezdte. Az elolvasott detektívtörténetekből tanulta meg, hogyan építkezzen, milyen ráutaló jeleket és nyomokat hagyjon az olvasói számára, és ott is fogja hagyni ezeket a ráutaló jeleket és nyomokat, mert ez magának a játszmanak a szerves része. És igaz ugyan, hogy mindenkit, szerzőket és olvasókat egyaránt megkötnek a szabályok – de ez nem baj. Szabályok nélkül nincsenek jó játszmák.

A krimiírók, még a leginkább sportszerűek is, megtehetik, hogy félrevezető információkat hintsenek el, de egyúttal fel kell kínálniuk annak lehetőségét is, hogy az olvasó szét tudja válogatni az ocsút a bűzától, ez pedig az olvasók dolgát könnyíti meg. Néha magának a regénynek a keretein belül kapunk segítséget, néha pedig nekünk is az addig szerzett, a regény keretein kívül eső tapasztalatainkból kell merítenünk.

Van az úgy persze, hogy csak utólag szerezzük meg azokat a tapasztalatokat, amelyek amúgy azonnal a megoldás irányába vezettek volna minket. Pech. (Ó, bárcsak eredetiben olvastam volna a *Tíz kicsi akármít*, és tudtam volna már akkoriban, mit jelent a „red herring”!...)

4. Meg akarjuk fejteni a rejtélyt?

Használjuk ki, hogy a krimiírónak is meg van kötve a keze.

■ A krimiíró félrevezethet és megtéveszthet, de mindezt sportszerűen kell véghezvinnie. Nem tehet másként, ha nem akarja elveszíteni a presztízsét. Ezzel viszont épp a mi kezünkre játszik, ha a rejtélyt meg akarjuk fejteni.

Támaszkodjunk azokra az információkra, amelyeket a regény és annak szerzője nyújt számunkra. Minden krimi zárt univerzum, a legtöbbször még a folytatásos „hetigonosz”-történetek is. Egy zárt univerzumon belül megadott számú szereplő jöhet csak szóba gyanúsítottként, megadott számú bűnjellel ismerkedünk meg, véges számú információhoz jutunk hozzá. A félrevezetés előnye persze a krimi szerzőjénél van, de nálunk meg annak az előnye, hogy felismerhetjük a félrevezető információkat. Egy jó krimiben például nincsenek henye mellékszereplők: tanúk vannak, potenciális áldozatok és potenciális gyanúsítottak.

Kinek hoz hasznót a gyilkosság? Biztos, hogy mindegyik áldozattal azonos okból végeztek? Vajon véletlenül úszta meg az áldozatjelölt a gyilkossági kísérletet? Ki járt

a szobában abban az időpontban? Miért van szüksége a szerzőnek arra, hogy bemutassa a szoba tervrajzát? Biztos, hogy minden gyanúsítottat tisztáztunk? Tényleg merő jóindulatból kapott segítséget a detektív az egyik szereplőtől? Ki az, akit feltűnően háttérben tart a szerző? És érdemes-e felülvizsgálnunk azt a meggyőződést, hogy a gyilkos nem lehet egy gyerek?...

5. Tét nélkül nincs krimi, de krimiolvasás sem.

■ A kriminek bűncselekményre van szüksége ahhoz, hogy elindulhasson a nyomozás, nyomozóra, hogy valaki megfejthesse a rejtélyt, bűnjelekre, hogy magyarázatot nyerhessen a detektív gondolatmenete, és áldozatokra, hogy kellő súlyt kaphasson a sztori. A krimi olvasójának rejtélyre van szüksége, hogy leköthesse a regény, plauzibilis gondolatmenetre a történet nyomozója részéről, hogy elhihesse a megfejtést, és áldozatokra, hogy kellő súlyt kaphasson a sztori.

Áldozatok nélkül nincs krimi, és minél jobban ismeri már az olvasó az áldozatot, annál fontosabb lesz számára a bűncselekmény megfejtése. Fogadjuk el, hogy legkedvesebb mellékszereplőink is bármikor vérbe fagyva végezhetik, és legyünk tisztában azzal, hogy mikor átkozódva vágjuk emiatt a sarokba a könyvet, az író tetszik elégedetté.

6. Ami túl egyszerűnek látszik, az minden bizonnyal megtevesztés vagy hiba.

■ Tudunk említeni olyan krimiszerzőt, akinek minden regényének minden olvasója azzal jut el az éppen olvasott könyv feléhez, hogy már tisztában van a megfejtéssel? Nem? Na ugye. A szerző, aki nem képes átejtetni az olvasóját, már nem tekinthető detektívregény-írónak. Lehet még belőle bestseller-író, de krimiszerző már sose.

A krimiolvasás intellektuális játszmányának szerves része, hogy a szerző különböző csalikat lengessen be nekünk, amelyekre vagy ráharapunk, vagy nem. Minél több krimi olvasunk, annál kevésbé fogunk ráharapni ezekre. A krimiolvasás is tanulható – más kérdés, hogy talán éppen az olvasás lendülete vesz el azzal, ha sűrűfésűvel tetvésszük végig az utalásokat és az elejtett megjegyzéseket.

Figyelembe kell vennünk viszont azt is, hogy nem minden szándékos. A legtájékozottabb krimiszerző sem mindentudó, és a krimikben is megvan a hiba esélye.

7. Ami túl szépnek látszik, az általában nem az.

■ Nagyon gömbölyű, nagyon klappol? Akkor biztosan átverés.

A krimiírónak tényleg az az elsődleges feladata, hogy átejtsen minket, ebben viszont muszáj sportszerűnek lennie, másként nem állnak vele szóba a szerkesztők, kiadók és így mi magunk sem. A játszma szabályai azonban épp elég mozgásteret nyújtanak ahhoz, hogy az író a lehető legkorrektebb módon átverhessen minket.

Egy krimi olvasása közben nemcsak az író és az olvasó intellektusa harcol meg egymással, hanem a gőgjük is. Az író a leggyakrabban éppen azzal tud félrevezető információkat elhinteni, hogy elhiteti velünk: mi vagyunk a legügyesebb és legokosabb tapsifülesek, mi pedig minél inkább elhisszük, hogy mi, saját magunk raktuk össze a kicsi okos fejünkkel az elejtett információkból a megfejtést vagy a részmegfejtést, annál nagyobb eshetünk pófára.

Amikor egy író igazán át akarja verni az olvasóit, még a hamis megfejtésre is csak sandán utalhat. Vigyázzunk hát azzal, ha mindenki borongva nem beszél arról a magas szereplőről, akit az előző kötet végén lőttek le, és mindeközben mintegy mellékesen egy titkos kórházi szoba lőtt sebbel és kómában fekvő, a rendőrség által óvott, névtelen betegéről megtudjuk, hogy a szokásosnál hosszabb ágyat kellett neki beállítani. Lássuk csak, hány magas embert lőttek le az előző kötetben?...

8. Kezeljük helyén az intuíciót.

■ Még ha el is fogadjuk, hogy igazából az ész és a deduktív gondolkodás a fontos, hogy kizárólag a pontosan levezetett, okokkal és indokokkal alátámasztott megfejtés az, ami számít – azt is el kell fogadnunk, hogy mindössze egy robotdetektív esetében hiányoznak az intuitív pillanatok. (Igen, robotdetektívek is vannak. Például R. Daneel Olivaw.)

Az intuíció az, ami humanizálja a nyomozókat. Hasonló feladatot lát el, mint az idegtépő hegedűnyiszorgatás, a túl szoros lakkcipők, az otthoni főzőcskézés vagy akár a versírás, az OCD vagy az alkoholizmus, de a fő funkciója mégis az, hogy kapcsolatot teremtsen az olvasó és a detektív között. Az „ahá”-élmények közössége, a detektív emberszerűsége gyakran fontosabb az olvasó számára, mint az akármilyen ragyogóan levezetett dedukció.

Ne felejtjük el azonban, hogy ezzel a krimiszerzők is tisztában vannak, de még mennyire hogy igen.

9. Ne becsüljük le a Watsonokat.

■ A „Watson” nem csak azért van, hogy okosabbnak érezhessük magunkat nála. Jó, persze, azért is.

A Watsonok viszont gyakran a történetek narrátorai is: őket használja a szerző arra, hogy információkat osszon meg velünk. Holmes, Poirot vagy Nero Wolfe hegedül, tőköt vagy orchideát természet, és mintegy véletlenül pikk-pakk megoldja a rejtélyt – de mindegyiküknek szüksége van valakire, aki utánajár, beszélget, beszámol a fejleményekről.

Sőt valójában Conan Doyle, Christie vagy Stout az, akiknek szüksége van a Watsonokra. Az excentrikus és hihetetlenül okos detektívek mellett megjelenő „hülye barát” nélkülözhetetlen ellenpont: egyaránt az az olvasó és a detektív szempontjából is. Az olvasónak szüksége van valakire, aki segít abban, hogy kevésbé érezze magát kényelmetlenül amiatt, mert képtelen követni a nyomozófigura ragyogó intellektusának bakugrásait. Egyúttal viszont a detektív szempontjából sem mellékes a jelenléte: a krimiszerző épp azért építi be történetébe a hülye barátokat, hogy még jobban meggyőzhessen minket nyomozója zsenialitásáról és (ez talán még fontosabb) a zseniális nyomozó következtetéseinek plauzibilitásáról. Ó, igen, kedves barátom, téged ismertve tisztában voltam azzal, hogy a stereotomiáról azonnal az atomokra ugranak gondolataid, nemdebár. A „Watson” tágra nyílt szemű ámulata teszi hihetőbbé mindazokat az irreális eszmefuttatásokat, amelyeket amúgy az ő jelenléte nélkül talán megkérdőjelezhetnénk.

10. Fogadjuk el, hogy a krimi nevű játszmában mindenki akar valamit.

■ Mi, olvasók rejtélyt akarunk és szórakozást. Az író azt, hogy szórakozzunk a művén, próbáljuk megfejtetni a rejtélyét, legyünk része annak a fikciós univerzumnak, amit direkt a kedvünkért teremtett meg. Hiába tudjuk, hogy ez a játszma cselekről, trükkökről és félrevezetésekről szól: ha krimit olvasunk, vagy krimit írunk, mindannyian partnerek vagyunk ebben a játszmában.

Még akkor is, ha egyikünk tizenkét évesen ül egy almafán, másikunk meg kazalszám kapja a rajongói leveleket.

Nos valahogy így. És akkor most hívjunk össze a könyvtárszobába mindenkit, Georges, maga meg szóljon Lady Ezmegaznak, hogy csengessen teáért.

Egy House nevű detektív mondogatta folyton, hogy „Mindenkinek hazudik”. Igaza volt, mint általában igaza szokott lenni a detektíveknek – ezért van szükségünk rá-

jük, hogy legyen valaki, aki képes valamiféle rendszert hozni abba a zűrbe, amelyben létezzünk; formát adni egy forrongó masszának. Ezért próbálkozunk azzal is, hogy szabályokat alkossunk, kódexeket és tízparancsolatokat kreáljunk magunknak, amelyekre támaszkodhatunk, amelyek alapján eldönthetjük, milyen a jó krimifíró, milyen a jó krimiolvasó.

A végeredmény persze sosem tökéletes. Knox tiszteletes úgy beszélt a szerzőkről és a krimikről, hogy közben az olvasók számára állított össze szabályrendszert, én meg úgy az olvasókról, hogy közben a krimikről és azok szerzőiről beszéltem. Nem is volt más lehetőségem, és ezzel már akkor tisztában voltam, amikor hozzákezdtem – hazudtam én is, bizony.

Ebben a játszóban mindannyian együtt veszünk részt: szerzők, krimik, olvasók és kritikusok. Mindannyian egymásra támaszkodunk, és egymástól kapunk felmentést az apró csizslikségeinkre meg a nagy átveréseinkre egyaránt. Csak egyetlen valamit nem szabad elfelejtenünk: mindannyian elsősorban olvasók vagyunk, az összes többi ezután következik.

Elnézést, hogy átvertem Önöket. Talán egy uborkás szendvics?...

■ JEGYZETEK

1. A tízparancsolat eredetileg a *The Best Detective Stories of 1928–29* című kötet előszavában jelent meg. A szöveget saját fordításban közlöm, a forrása: http://en.wikipedia.org/wiki/Golden_Age_of_Detective_Fiction (letöltés dátuma 2014. január 10.) Egy másik forrás, a <http://www.thrillingdetective.com/trivia/triv186.html> (letöltés dátuma 2014. január 12.) szerint Knox tiszteletes biztos viccelt. Én erről nem vagyok annyira meggyőződve.

2. Miklós Ágnes Kata: *Bűnös szövegek. Bevezetés a detektívtörténetekbe*. Komp-Press, Kvár, 2009. 20–21.

